

ปัญหาเกี่ยวกับ “ต้นฉบับ” วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

เมื่อปลายภาคการศึกษา รายวิชาวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบมีทริปพานักศึกษาออกนอกพื้นที่ไปเยี่ยมชมและรับฟังการบรรยายของวิทยากรพิเศษ ณ แหล่งรวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่สำคัญ 2 แห่ง คือ ที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา เกาะยอ และที่วัดกลางหรือวัดมัสยิดมิมาวาส สงขลา

วิทยากรพิเศษจากสถาบันทักษิณฯ เปิดเผยว่า ต้นฉบับวรรณกรรมเก่ากำลังอยู่ระหว่างการจัดระเบียบใหม่ หลังจากเคยชำรุดเสียหายและไร้ระเบียบมาก่อนหน้านี้ ตรงนี้ทำให้ผู้เขียนนึกขึ้นมาได้ว่า วรรณกรรมท้องถิ่นศึกษา โดยเฉพาะในภาคใต้ในระยะเริ่มต้นนั้น มีปัญหาเกี่ยวกับต้นฉบับที่ต่อเนื่องยาวนานมาพอสมควร ซึ่งมีอยู่ 2 ประเด็นสำคัญ คือปัญหาการแย่งชิงต้นฉบับ และปัญหาต้นฉบับชำรุด ปัญหาหลังนี้ จนปัจจุบันก็ยังต้องเผชิญอยู่

สำหรับปัญหาแรกนั้นอาจแยกแยะการแย่งชิงออกได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือระหว่างชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของเดิม กับนักวิชาการหรือศูนย์วัฒนธรรม และระหว่างศูนย์วัฒนธรรมกับศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้น

เนื่องจากการเกิดขึ้นของศูนย์วัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นยังผลให้มีการยอมรับวัฒนธรรมชาวบ้านอย่างเป็นทางการและเป็นวิชาการ ชาวบ้านซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีคติต่อต้านฉบับตัวเขียนว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บางแห่งเชื่อว่ามีสรรพคุณในการรักษาโรคได้ จึงรู้สึกหวงแหนต้นฉบับตัวเขียนเหล่านั้นมากขึ้นเป็นทวีคูณ ประกอบกับบางหน่วยงานประกาศรับซื้อต้นฉบับในลักษณะเดียวกันกับการเก็บรวบรวมต้นฉบับของหอสมุดวชิรญาณในสมัยแรกเริ่ม ทำให้ชาวบ้านมองต้นฉบับตัวเขียนในความคิดครอบครองของตนเองว่าไม่เพียงแต่มีค่าในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังมีค่าในฐานะ “สินค้า” ทางวัฒนธรรมอีกด้วย ในการออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลของผู้เขียนบทความนี้ระหว่างปี พ.ศ.2545-2547 พบว่าต้นฉบับวรรณกรรมตัวเขียนยังคงอยู่ในความครอบครองของชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา และจังหวัดปัตตานี อีกจำนวนไม่น้อยเมื่อผู้เขียนจะยืมเพื่อใช้ในการศึกษาก็จำเป็นต้องสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านเหล่านั้นให้

มากที่สุดว่าต้นฉบับจะไม่ชำรุดและสูญหาย ทางเดียวที่จะทำเช่นนั้นได้คือการยืมไปถ่ายสำเนา ซึ่งถ้าหากกระยะทางระหว่างชุมชนนั้น ๆ กับร้านถ่ายเอกสารอยู่ไม่ไกลนัก ชาวบ้านก็จะเชื่อใจให้ยืมต้นฉบับตัวเขียนเหล่านั้นมากกว่า แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเราต้องไปถ่ายสำเนาและนำมาคืนเจ้าของภายในวันเดียวกัน

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกลาง หรือวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลาได้เปิดเผยแก่ผู้เขียนเมื่อครั้งเดินทางไปสำรวจเอกสารต้นฉบับวรรณกรรมนิราศภาคใต้เมื่อปี พ.ศ.2546 ว่านักวิชาการและนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่งเดินทางไปขอหยิบยืมหนังสือและเอกสารจากห้องสมุดของวัดอย่างต่อเนื่อง รับปากว่าจะคืนให้แต่น้อยรายนักที่จะนำกลับมาคืนอย่างที่พูดไว้ ปრაการการณ์เหล่านี้ทำให้การสำรวจและค้นคว้าของผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมรุ่นหลัง ๆ ประสบปัญหาเป็นอย่างมากเพราะไม่สามารถหาต้นฉบับที่มีรายชื่ออยู่ในบัญชีหรืออยู่ในความทรงจำของท่านได้ ขณะเดียวกันความไม่ไว้วางใจก็ส่งผลให้ท่านผู้ช่วยเจ้าอาวาสต้องมองผู้เขียนอย่างพิลึกพิลั่นหรือหวาดกลัว ขอเอกสารเพื่อยืนยันสถานภาพความเป็นผู้วิจัย และให้ยืมได้ ถ้าหากว่าสามารถทำสำเนาและนำกลับมาคืนภายในวันเดียวเท่านั้น

ปัญหาต้นฉบับสูญหายนี้ดูเหมือนจะเกิดขึ้นกับวรรณกรรมตัวเขียนของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เช่นกัน ดังที่พระเทพรัตนกวี (ก.ธรรมวร) เล่าไว้ในหนังสือวรรณคดี ฉบับอัตถศาสตร์ โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นแบบเรียนสำหรับอ่านเขียนหนังสือไทยโบราณของเยาวชนรุ่นท่าน (ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2447-2451) ครอบครัวของท่านก็มีหนังสือชุดเรื่องนี้อยู่ในครอบครองด้วย กระทั่งเมื่อต้องเข้าเรียนหนังสือสมัยใหม่เมื่อราวปี 2452 เป็นต้นมา ก็มีผู้หยิบยืมไปอ่าน กระทั่งสูญหายไปจนไม่อาจตามคืนได้ จวบจน พ.ศ.2496 ท่านก็ได้อ่านหนังสือชุดเรื่องนี้อีกครั้ง แต่เป็นของชาวบ้านจึงได้คัดลอกเก็บไว้ตามอักขระดั้งเดิม และส่งต้นฉบับคืนเจ้าของไป ปრაการว่าเมื่อผู้หยิบยืมไปอ่านจนฉบับคัดลอกสูญหายไปอีก กระทั่งเมื่อ พ.ศ.2524 ต้นฉบับคัดลอกชุดนี้ก็ตกไปเป็นสมบัติของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าหน้าที่ศูนย์จึงได้ตามหาพระเทพรัตนกวี เพราะในต้นฉบับปรากฏชื่อผู้คัดลอกอยู่ ทำให้ท่านได้เห็นวรรณกรรมเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง

การใช้ขอขมาและการปกครองในระดับจังหวัด เป็นเกณฑ์ในการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัดต่าง ๆ นั้นเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดปัญหาการแย่งชิงต้นฉบับระหว่างศูนย์วัฒนธรรม

ต่างกันในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 ซึ่งกระแสของการศึกษาวรรณกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเฟื่องฟูเป็นอย่างสูง การแบ่งเขตเป็นจังหวัด ๆ มีอิทธิพลต่อกรอบคิดของนักวิชาการประจำศูนย์ให้ติดอยู่กับความคิดแบบ “จังหวัดนิยม” อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ นักวิชาการส่วนนี้จะมองว่าวรรณกรรมที่ปรากฏร่องรอยของจังหวัดใด ๆ หรือแพร่หลายอยู่ในจังหวัดใด ๆ วรรณกรรมเหล่านั้นก็ควรที่จะเป็นสมบัติของศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัดนั้น ดังเช่นเกิดเหตุกักท้วงขึ้นในการสัมมนาวิชาการเรื่อง “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพัทลุง” ที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง เมื่อปลายปี 2528 โดยนักวิชาการจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนได้เปิดเผยต่อที่ประชุมว่าหนังสือชุดตลอดจนเพลาด้านานต่าง ๆ นั้น ทางสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ได้นำไปเก็บไว้จำนวนหนึ่ง ผ่านทางนักศึกษาที่ต้องส่งรายงานซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดพัทลุง นักวิชาการท่านนี้จึงเรียกร้องให้สถาบันทักษิณคดีศึกษาคืนวรรณกรรมเหล่านั้นกลับแก่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง ขณะที่นักวิชาการบางท่านก็แสดงข้อคิดให้มีการชำระประวัติของวรรณกรรมต่าง ๆ ให้รู้ที่มาของวรรณกรรมแต่ละเรื่องให้ชัดเจนเพื่อจะได้ทราบว่าเป็นของจังหวัดใด วิธีคิดเช่นนี้

ดูจะสร้างภาวะอุดตันทางแนวคิดในการศึกษาวรรณกรรมภาคใต้ด้วย

ปัญหาด้านฉบับชำระเป็นปัญหาสำคัญที่ดำเนินมาคู่กับการศึกษาวรรณกรรมภาคใต้ประเภทตัวเขียนโดยตลอด เนื่องจากวัสดุที่ใช้ทำหนังสือบุคตินั้นเป็นวัสดุธรรมชาติ ไม่มีการใช้สารเคมีเพื่อเสริมความคงทนเหมือนกระดาษสมัยใหม่ เมื่อใช้หมูนเวียนอยู่ในท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งมีระดับความชื้นสูงอย่างต่อเนื่องยาวนานทำให้ต้นฉบับเหล่านี้ขาดชำรุด หลายฉบับเปื่อยขาดอยู่จนไม่อาจดำเนินการใด ๆ ได้ หลายฉบับขาดทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย ทั้งนี้การสำรวจพบว่าวรรณกรรมประเภทตัวเขียนของภาคใต้ชำรุดในลักษณะนี้สูงถึงร้อยละ 80 เฉพาะที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ตหนังสือชำระสูงถึงร้อยละ 95.30 ปัญหาหนังสือชำระเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาในการศึกษาวรรณกรรมประเภทนี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เช่น ปัญหาชื่อเรื่อง ปัญหาการศึกษาขนบทางวรรณศิลป์ (เช่น ขนบการกล่าวนำเรื่องและการจบเรื่อง) และปัญหาประวัติต้นฉบับ (เช่น ผู้แต่ง, ผู้คัดลอก) ทำให้นักวิจัยต้องตั้งชื่อเรื่องใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเป็นลูกโซ่ตามมามาก เมื่อวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน แต่ชื่อเรื่องในแต่ละแหล่งแตกต่างกัน 